

УДК: 821.111:316.48:316.722

Пронкевич Олександр
(Миколаїв)

Досвід алжирської неволі в художньому доробку Сервантеса

Завдання статті проаналізувати скальдові елементи невольницького дискурсу в художньому доробку Сервантеса. В центрі уваги опиняється образ християнського невольника в мусульманському полоні. Аналіз вставної новели про «полоненого капітана» з роману «Дон Кіхот» і повчальної новели «Великодушний коханець» доводить, що для Сервантеса перебування на алжирській каторзі стало плідним досвідом, який визначив деякі головні риси світогляду та естетики. Це була велика життєва школа, в якій сформувались толерантність Сервантеса до Іншого разом з його критичним мисленням і християнським стоїцизмом.

Ключові слова: *неволя, конфлікт цивілізацій, мультикультурність, Інший, активність жінки.*

Ім'я Сервантеса і неволя неодривно пов'язані одне з одним. Як зауважує Марія Луїса Пенья Трістан, «солдат, колишній полонений і письменник, Сервантес поєднав у своїх творах про невольництво елементи, які, з одного боку, характеризують його як військового і літератора, а, з другого, демонструють величність всього найкращого, що подарувала світу література його часу».¹ Логічно, що саме Сервантес стає взірцем спротиву для тих людей, які гостро відчують несвободу і знаходять у собі сили протистояти несправедливості суспільства і долі.

¹ *Peña Tristán M.L. La esclavitud en la literatura española de los Siglos de Oro / María Luisa Peña Tristán : [Tesis doctoral]. – Madrid : Universidad Complutense de Madrid, 2012. – P. 265.*

I. Історико-літературний процес

Підтвердженням цих слів є рядки Івана Франка, які передують його поетичному переказу «Дон Кіхота»:

*Каліка-воїн, він вертав
У рідний край назад,
Та на судно його напав
Із Туніса пірат.*

*П'ять літ в тяжкій неволі був,
В кайданах протомивсь,
Та хоч грозила смерть не раз
З поганцем не миривсь. //*

*«Один каліка той, – казав
Поганий пан його, –
Грізніший він для Туніса,
Аніж іспанців сто.*

*А як свободен день настав,
Він в рідний край верта,
Воює шпадою й пером
В тяжкій боротьбі життя».²*

В образі Сервантеса побачили відображення власних біографій борці за українську незалежність, зокрема, Є. Сверстюк та інші українські дисиденти його покоління, які опинилися у в'язниці – спочатку в переносному значенні цього слова – в СРСР із його переслідуваннями «людей свобідних», а потім і буквально – на нарах радянських концтаборів. Вони зуміли захистити свій творчий дух за драматичних і навіть трагічних обставин, і тому прекрасно розуміли автора «Дон Кіхота»: «Неволя бусурманська – знайомий нам з дитинства мотив», – зізнається Є. Сверстюк.³

² Франко І. Пригоди Дон Кіхота / Іван Франко // Франко І. Зібрання творів у п'ятдесяти томах. – Т. 4. – К. : Наукова думка, 1976. – С. 174.

³ Сверстюк Є. Вибитий із сідла (Мігель Сервантес) [Електронний ресурс] / Євген Сверстюк // Український центр. Література. – Режим доступу : <http://www.ukrcenter.com/Євген-Сверстюк/48184-1/Вибитий-із-сідла-Мігель-Сервантес>.

Перебування католиків у мусульманському полоні – поширена тема в іспанській літературі Золотої доби. Ось як пояснює цей факт Мігель Анхель Бунес Ібарра: «Невільництво – жива і болісна ілюстрація конфронтації католицизму й ісламу за часів Модерності, зокрема, в період між 1570 і 1670 роками, коли градус протистояння між цими двома світами постійно зростає. У творах, у яких ідеться про в'язнів ісламу, не згадуються ані політичні, ані економічні обставини, які приводять людину в полон. Натомість акцент робиться на моральних аспектах і на цінностях, які уособлюють чоловіки й жінки. Література про полонених покликана проілюструвати перемогу найвищих ідеалів, зрозумілих широким колам читачів тієї епохи. Їм подобалися моральні приклади, представлені у формі пригодницьких оповідей. У такий спосіб відбувалося утвердження цінностей, на яких трималася іспанська нація й католицька релігія».⁴

В іспанській літературі періоду Ренесансу і Бароко чимало творів, у яких ідеться про католицьких невільників, що потрапили в полон мусульман. Відкривають список дві патраньї⁵, що увійшли до «Патраньюело» («Patrañuelo»), видані 1567 р. Хуаном Тімонедою. Віддав данину цій темі й Лопе де Вега у своїх новелах «Мученик честі» («La desdicha por la honra») і «Гусман Сміливий» («Guzmán el Bravo»), які були видані 1624 р. окремою книжкою разом із двома іншими новелами «Поневіряння Діани» («Las Fortunas de Diana») та «Розсудлива помста» («La prudente venganza»). Не можна оминати увагою знамениту п'єсу Педро Кальдерона де ла Барки «Стійкий принц» («El príncipe Constante») (1628 р., надруковану 1636 р.), в якій образ

⁴ Bunes Ibarra M.A. De. Las crónicas de cautivos y las vidas ejemplares / Miguel Ángel de Bunes Ibarra // Hispania sacra. – 1993. – Vol. 45. – N° 91. – Pág. 71.

⁵ Патранья – коротке оповідання, анекдот-байка.

I. Історико-літературний процес

християнського героя-невільника мусульман набуває рис святого. Жіночо-барокові версії історій невільників знаходимо в новелах Марії де Сайас-і-Сотомайор (María de Zayas y Sotomayor) «Обман на випередження» («El prevenido enaño») зі збірки «Новели любовні й повчальні» («Novelas amorosas y ejemplares», 1638) та «Рабиня свого коханого» («La esclava de su amante»), яку було включено до книги «Любовні розчарування» («Desengaños amorosos», 1659).

Проте жоден зі згаданих авторів особисто не зазнав досвіду полону. Вони фантазували й вигадували, а Сервантес писав про те, що побачив і пережив, завдяки чому зумів реалістично змалювати внутрішній світ самих невільників, а також зрозуміти культуру їхніх господарів-мусульман. «Провівши в полоні п'ять років, – пише М. Луїса Пенья Трістан, – Сервантес добре пізнав цінність свободи, але написані ним твори були результатом не тільки його особистого досвіду в якості невільника, а й чимось складнішим. Художній світ письменника вмістив у собі цілий комплекс елементів і ознак доби, які він геніально переосмислив і залишив у спадок найпомітніше літературне явище свого часу».⁶

Думок і переживань, які сформували невільницькій досвід Сервантеса, вистачило на цілу низку творів. Серед них декілька п'єс: комедія раннього періоду «Алжирські звичаї» («Los tratos de Argel») 1580-х рр., комедії пізнього періоду «Зухвалий іспанець» («El gallardo español»), «Алжирська каторга» («Los baños de Argel»), «Велика султанша донья Каталіна де Овьєдо» («La gran Sultana doña Catalina de Oviedo»), вміщені у книзі «Вісім комедій і вісім інтермедій», що побачила світ 1615 р. Темі невільництва присвячені відома «вставна» новела з першого тому «Дон Кіхота» (1605) і «повчальна» новела

⁶ Peña Tristán M.L. La esclavitud en la literatura española ... – P. 330.

«Великодушний коханець» («El amante liberal»). Слід згадати ще одну повчальну новелу «Англійська іспанка» («La española inglesa»), в якій героїня є бранкою англійців, пасторальний роман «Галатея» («La Galatea»), а також останній роман письменника «Поневіряння Персілеса і Сехісмунди» («Los trabajos de Persiles y Segismunda»).

Таким чином, тема мусульманської неволі (і полону загалом) є константою творчості Сервантеса. Згадані твори об'єднує стійкий набір мотивів, проблем, особливостей поетики, які повторюються і варіюються від твору до твору, що дає змогу стверджувати, що перед нами не просто набір художніх текстів, споріднених спільною тематикою, а справжній невірницький дискурс. Він в узагальненому вигляді характеризується такими рисами.

1) Неволья постає у письменника як нелегка смуга випробувань, що кидає виклик людині й виховує її.

2) У центрі уваги автора завжди перебуває герой опору, який застосовує свої розум, волю й уяву, аби врятуватися. Він намагається знайти відповіді на найскладніші «метафізичні» питання буття.

3) Доля персонажа вписана в перебіг глобальних цивілізаційних процесів, зокрема, війну між християнством і мусульманством.

4) Дослідження душевного життя полоненого вирізняється психологічною витонченістю й глибиною. Розкриттю внутрішнього світу персонажів сприяє любовна інтрига і всі пов'язані з нею конфлікти (між обов'язком і почуттям, між релігією батьків і релігією коханого).

5) Значну увагу автор приділяє активності жінки, яка наважуються діяти всупереч нав'язаним правилам.

У цій розвідці я маю намір торкнутися тільки декількох найважливіших аспектів цього дискурсу в

I. Історико-літературний процес

Сервантеса, як їх представлено у лише двох прозових творах письменника: «вставній» новелі з «Дон Кіхота», яка в іспаністиці отримала назву «Полонений капітан» («El capitán cautivo») і повчальній новелі «Великодушний коханець» («El amante liberal»).⁷ Вибір саме цих творів пояснюється тим, що вони більш відомі українському читачеві.

Розпочати треба з історії алжирського невільника з першого тому роману «Дон Кіхот». Вона знаменита тим, що серед численних персонажів новели Сервантес зображує самого себе як взірцевого борця за свободу: «Один лише бранець безпечно собі мався, гишпанський вояк на прізвище Сааведра. Добре він дався туркам узнаки всякими своїми штуками, щоб якось на волю вирватись, отже не чіпав його наш пан – і сам не бив, і другим не велів, ба навіть слова гнилого йому не сказав, хоч ми боялись, що й за найменшу витівку не минути йому палі, та й сам він часом було потерпав»⁸.

Домінантна риса вдачі капітана-невільника, протагоніста новели – шляхетність. Саме вона мобілізує його волю і спрямовує його життя. Він стає військовим, б'ється проти невірних у битві при Лепанто і, як Сервантес, замість радості перемоги зазнає гіркоти полону: його викрадають мусульмани, відправляють до Стамбула, далі він вже в якості раба бере участь у Наваринській битві з турецького боку, а потім його продають жорстокому й жадібному до золота Гассану-Азі, який відвозить його до Алжиру. Турки помилково приймають його за знатну особу (ще один «збіг» із біографією Сервантеса), і тому примушують тяжко

⁷ *Cervantes Saavedra M. de. El amante liberal* [Електронний ресурс] / Miguel de Cervantes Saavedra // Ciudad Seva. – Режим доступу : <http://ciudadseva.com/texto/el-amante-liberal/>.

⁸ *Сервантес М. де. Дон Кіхот* / Мігель де Сервантес. – К. : Дніпро, 1995. – С. 257.

працювати, чекаючи на викуп. Бажання втекти з полону ніколи не залишає героя. Головний його мотив – не падати духом і намагатися визволитись. Очевидно, благородство, з яким поводить ся невільник, приваблює Зораїду, яка дізналася про християнську віру від своєї молочної мамки. Вона фінансує викуп невільника та його товаришів, а потім всю втечу, кидає свого батька Хаджи-Мурата, розбитого горем, на півострівці з показовою назвою Кава Румія (у перекладі з арабської «Лукава християнка»). Врешті-решт невільник і Зораїда опиняються в Іспанії, де вона приймає хрещення.

«Історія невільника» ставить цілу низку життєво важливих етико-філософських і культурологічних проблем. Одна з них – протистояння ісламу та християнства. Пригоди «полоненого капітана» і закоханої в нього мусульманки Зораїди розгортаються на тлі, як сказали б сьогодні, конфлікту цивілізацій. Весь розділ XXXIX – це грандіозний вступ, який змальовує боротьбу католиків і турків за володарювання над світом і за утвердження гегемонії своєї релігії.

Відповідно до традицій іспанської літератури того часу, поневіряння «алжирського невільника» осмислено в релігійно-філософських тонах. В основу його життєвої історії покладено біблійну притчу про блудного сина, якого батько ставить перед вибором «церква, море або королівська служба». Дон Фернандо обирає солдатську службу і завжди керується визнанням вищої цінності християнської релігії. Уособленням перемоги християнства над ісламом є доля Зораїди.

Відносно віри цього жіночого персонажа серед науковців існує дві точки зору: або її християнство є формальним, тобто вона використовує віру для того, щоб звільнитися від батька, або вона вірить у Христа щиро й глибоко. На користь другої думки свідчить аргумент, що її вчинки цілком органічно підтверджують вчення Фоми

I. Історико-літературний процес

Аквінського. Відомий дослідник Сервантеса Морон Арройо зауважує, що «всі події відбуваються в межах, встановлених теологічною доктриною».⁹ Це стосується насамперед акту хрещення Зораїди, який, на думку науковця, здійснюється відповідно до всіх приписів теології. «Зораїда не була хрещена, як стверджує невільник, тому що вона не була у смертельній небезпеці, а хрещення дорослих у католицькій церкві відбувається лише тоді, коли вони пізнають віру, за винятком випадків, коли для їхнього життя є смертельна загроза».¹⁰ Так само відповідає релігійній доктрині й привласнення Зораїдою батьківських багатств під час втечі, а також її рішення примиритися з тим, що християни кинули Хаджи-Мурата в розпачі. За висловом Морона Арройо, «навернення до християнства виправдовує будь-який розрив із біологічними родичами, якщо вони становлять перешкоду на шляху здійснення обов'язку до навернення тих, хто прийшов до християнської віри».¹¹ Сервантес із неперевершеною психологічною майстерністю описує цей процес розриву між батьком і Зораїдою. Тут драматургія сягає справжніх шекспірівських масштабів, не випадково Морон Арройо порівнює страждання покинутого Хаджи-Мурата з муками Отелло: батько спочатку погрожує дочці, потім умовляє її і, врешті-решт, буквально розривається від болю, залишений на півострівці. Цей момент є одним із найбільш напружених в усьому першому томі, адже в ньому людське єство розкрито з небаченою глибиною і трагізмом.

Додаткової гостроти глобальному двобою цивілізацій додає ще одна колізія, пов'язана з подоланням

⁹ *Morón Arroyo C.* La historia del cautivo y el sentido del *Quijote* / Ciriaco Morón Arroyo // Iberoamericana. – 1983. – N° 18. – Pág. 104.

¹⁰ *González Echeverría R.* Cervantes Don Quixote / Roberto González Echeverría. – Yale : Yale University Press, 2015. – P. 146.

¹¹ *Morón Arroyo C.* La historia del cautivo y el sentido del *Quijote* / Ciriaco Morón Arroyo // Iberoamericana. – 1983. – N° 18. – Pág. 104.

расових і культурних розбіжностей між чоловіком і жінкою, які люблять одне одного. «Ця новела розповідає не тільки про нерівний шлюб із соціального та економічного погляду, а й про одруження, яке скасовує расові й релігійні відмінності», – зазначає Роберто Гонсалес Ечеве́ррія.¹² Зораїда – дочка мавра, її обранець – іспанець і християнин. Будучи кульмінацією в низці вставних новел першого тому «Дон Кіхота», «історія невільника» є трансцендентною в усіх смислах цього слова.

Вставна новела «про полоненого капітана» відбиває ще одну важливу особливість художнього мислення Сервантеса – його мультикультурну чутливість. На цю рису світогляду письменника вказує Діана де Армас Вілсон: «Романи Сервантеса демонструють захоплення фігурою «Іншого», незалежно від того, де цей «Інший» перебуває: в межах самої Іспанії (цигани, баски, морилки) або в американських колоніях, «першій периферії модерного світу». Так само як античний роман, романи Сервантеса – і «Персілес» навіть більшою мірою, ніж «Дон Кіхот», – живляться енергетикою багатомовності й позиціонують себе як такі, що народжуються внаслідок перетину різноманітних культур і мов».¹³ Сказане є слухним і відносно ставлення Сервантеса до ісламу, яке вирізняється однозначним ідейним засудженням, але набагато більшою терпимістю на практиці, ніж можна було б очікувати від полоненого, який провів у мусульманській неволі п'ять років.

Доказом такої толерантності до людей з ісламським минулим є одна деталь, на яку читач натрапляє в романі «Дон Кіхот». У заїзді разом з іншими новелу про

¹² *González Echeverría R.* Cervantes 'Don Quixote ... – P. 145.

¹³ *De Armas Willson D.* Where does the Novel Rise? Cultural Hybrids and Cervantine Heresies / Diana de Armas Willson // *Cervantes and His Postmodern Constituencies.* – New York and London : Garland Publishin, Inc., 1999. – P. 53–54.

I. Історико-літературний процес

«полоненого капітана» слухає суддя, який не звертає уваги на «нечистоту крові» Зораїди: оскільки вона вже прийняла хрещення, то питання про її мусульманське походження (як у релігійному, так і в расовому вимірах) для нього знято. Немає сенсу нагадувати, що така демонстрація терпимого ставлення служителя закону до Зораїди було позитивним прикладом для Іспанії, що перебувала напередодні вигнання маврів і вже буквально закипала від расової ненависті.

Ще одним проявом «мультикультуралізму» Сервантеса є картина середземноморського світу, який у новелі про алжирського невільника змальовано як багатоголосий і багатомовний у сучасному розумінні цього слова. У просторі твору діють ренегати – так називали людей, які переходили з християнства в іслам і навпаки. Представники різних рас і релігій не тільки воюють, а й активно спілкуються між собою таким собі суржиком (саме цей термін вживає Микола Лукаш), сконструйованим із суміші романських, арабської, турецької та інших східних мов. На думку Д. де Армас Вілсон, ця мовна суміш (*mezcla*), або «байстріюча мова» (*bastarda lengua*), так само як змішані шлюби персонажів¹⁴ є даниною арабському впливу на іспанську культуру, яку репрезентує в романі Сід Ахмед Бененхелі.

І, нарешті, у творі яскраво проявляється активність жінки, яка самостійно обирає свою долю і будує її, рятуючись сама і рятуючи з полону коханого чоловіка. Сервантес набагато випередив час, проявивши таке шанобливе ставлення до жіноцтва. Зораїда поводить себе як інша героїня «Дон Кіхота», Доротія, яка сміливо вирушає на захист власної честі. Мусульманська дівчина керує всією втечею. У культурному й психологічному планах це надзвичайно складний жіночий персонаж: «її

¹⁴ Ibid. – P. 58.

постать об'єднує в собі три іпостасі: ренегатки, святої і спокусниці» (Роберто Гонсалес Ечеве́ррія).¹⁵ Вона навіть іде на прямий розрив із батьком, незважаючи на всі страждання, які спричиняє йому цей крок.

Дія другої новели Сервантеса «Великодушний коханець» відбувається в Нікосії, на Кіпрі, який захопили турки. Головними героями є Рікардо і Леоніса, чії поневіряння розпочинаються на Сицилії. Дівчина від початку не звертає увагу на молодика, внаслідок чого той впадає у меланхолію. Крім того, він буквально скаженіє від ревнощів, адже на руку Леоніси Корделіо претендує заможний світський юнак Корнеліо, до якого як до нареченого батьки красуні ставляться з більшою прихильністю, ніж до Рікардо, не через те, що дівчина його кохає, а тому що одруження з ним може принести матеріальну вигоду й високе соціальне становище. Під час прогулянки Рікардо влаштовує Леонісі огидну сцену ревнощів, і в цей момент їх обох викрадають бізертські корсари, які напали на Сицилію. Персонажів розлучають і відправляють у рабство до різних господарів. Горе Рікардо безмежне, оскільки він бачить, як корабель, на якому перебувала Леоніса, зазнає аварії, і молодик вирішує, що його кохана загинула. Як з'ясується пізніше, вона вижила і, переходячи від одного господаря до іншого, врешті-решт стала рабинею того самого власника, що й Рікардо. Побачивши одне одного, вони мусять удавати, що незнайомі. Вони називають себе вигаданими іменами, майстерно грають на любовних пристрастях мусульман до своїх християнських рабів (дружина господаря закохана в Рікардо, а її чоловік – у Леонісу). Фінал новели щасливий: друг Рікардо Махамуд, ренегат, який був християнином, а потім прийняв іслам, влаштовує втечу Леоніси, Рікардо і свою

¹⁵ *González Echeverría R. Cervantes 'Don Quixote ... – P. 148.*

I. Історико-літературний процес

власну, щоб повернутися до Європи, аби знову навернутися до християнства. Персонажі тікають до Сицилії, де Леоніса зустрічає батьків і Корнелію, але виходить заміж за Рікардо, оскільки той, як «алжирський невільник» із «Дон Кіхота», проявив благородство й великодушність і довів, що по-справжньому кохає її.

У новелі набувають розвитку деякі важливі риси невільницького дискурсу, які проявились у вставній новелі алжирського невільника: 1) знову йдеться про конфлікт християнської та мусульманської цивілізацій; 2) читач опиняється в мультикультурному середовищі, в якому відбуваються різноманітні контакти між різними народами, вірами і расами; 3) жінка діє активно й намагається керувати своєю долею. Проте слід відзначити, що невільницькій дискурс у Сервантеса в цій новелі значно ускладнюється через те, що картина світу, змальована письменником, розглядається крізь барокове світовідчуття. Бароковий світогляд зумовлює жанровий склад повчальної новели: твір поєднує в собі елементи візантійського і рицарського романів, риси яких копіює і водночас пародіює. Бароковими також є риси динамізму й театральності у Сервантесовому невільницькому дискурсі. Нарешті, автора тепер набагато більше цікавить мінлива індивідуальна психологія, ніж релігійно-філософські абстракції. Повороти сюжету стрімкі й несподівані, а характери самих персонажів плинні, нестабільні, суперечливі. Вони постійно грають ролі та вдягають маски. Герої трансформуються, пристосовуючись до гри випадку. Кохання Рікардо й Леоніси розвивається складними шляхами, які нагадують лабіринт, що складається з психологічних, історичних і культурних обставин, загроз, небезпек. Автор веде персонажів крізь поневір'яння, щоб вони не тільки повернули собі свободу і знайшли свою любов, а відкрили власне «я» – пізнали себе і навчились керувати

собою та розпізнавати знаки, що їм підказує провидіння та їхній досвід.

Як типовий бароковий персонаж, Рікардо нищий і піднесений водночас: йому доводиться тяжко працювати над собою, аби перемогти душевний розпач, ревності й бажання бути одноосібним власником Леоніси. Він вимушений змінити себе, буквально заслужити кохання Леоніси своїм розумом, волею, винахідливістю, витримкою і головне – готовністю зректися чоловічого егоїзму. Наприкінці пригод він погоджується з тим, що саме Леоніса робить вибір, із яким чоловіком їй залишитись: світським красенем Корнеліо чи Рікардо, який довів свою відданість справами. Вона промовляє врешті-решт: «Я твоя, Рікардо, і залишусь твоєю до смерті, якщо яке-небудь особливе міркування не примусить тебе відмовити мені в руці, якої я прохаю в тебе, як свого чоловіка» («*Tuya soy, Ricardo, y tuya seré hasta la muerte, si ya otro mejor conocimiento no te mueve a negar la mano que de mi esposo te pido*»).¹⁶

Ця сміливість думки Сервантеса відносно активності жіноцтва у визначенні власної долі випереджає час. Леоніса є однією з попередниць кальдеронівських героїнь, які являють собою органічний синтез сексуальної привабливості й цнотливості та чистоти. Леоніса наділена всепереможною фізичною красою: в неї закохуються всі чоловіки, незалежно від релігій, соціального становища і віку. Аналогічний вплив на чоловіків здійснюють Хустіна, Росаура та інші жіночі персонажі знаменитого драматурга: вони водночас притягують своєю красою й охолоджують стриманістю у проявах почуттів. Героїня Сервантеса йде навіть ще далі: вона абсолютно раціональна у своєму виборі. Вона порівнює обох коханців, враховуючи, що для неї зробили

¹⁶ *Cervantes Saavedra M. de. El amante liberal ...*

I. Історико-літературний процес

Корнеліо та Рікардо, і віддає серце останньому, оскільки переконалася, що його кохання до неї є справжнім. Вона має більше прав у своєму виборі, ніж її батьки та потенційний чоловік. Тому, на мій погляд, у назві новели міститься певна іронія: Рікардові нічого не залишається, як бути великодушним, тому що тільки такий варіант поведінки йому залишає жінка.

З іншого боку, вільний вибір Леоніси є лише видимістю, тому що риторичні маніпуляції Рікардо закривають для неї всі інші можливості, крім однієї – вибрати його, а не його суперника. Андрієнн Л. Мартін вивчає цю софістиковану стратегію, застосовуючи до інтерпретації новели «Великодушний коханець» принцип «контрапунктного читання», обґрунтований Е. Саїдом. Вона прагне «виявити знаки, які залишились поза увагою»¹⁷ інших інтерпретаторів. Дослідниця, зокрема, зосереджується на проявах сексуальності Леоніси, Рікардо та Корнеліо. Вона доводить, що Рікардо зумів непомітно нав'язати Леонісі переконання, що його суперник є боягузом (що насправді підтверджується прикладами його поведінки), якого вирізняє «фізична, сексуальна і моральна імпотенція».¹⁸ Окрема роль відводиться натякам Рікардо на те, що Корнеліо може бути схильним до гомосексуальних стосунків, які вважалися в часи Сервантеса чимось негідним чоловіка і християнина. Розповідаючи про своє кохання до Леоніси ренегату Махамуту, Рікардо зазначає, що зачіска Корнеліо нагадує дівочу, що його руки і шкіра є занадто ніжними, а запах, що оточує його тіло, вказує на те, що він, мов жінка, користується косметикою. Звичайно, було б

¹⁷ *Martín Adrienne L. Rereading El amante liberal in the Age of Contrapunctual Sexualities / L. Martín Adrienne // Cervantes and His Postmodern Constituencies. – New York and London : Garland Publishin, Inc., 1999. – P. 152*

¹⁸ *Ibid. – P. 154.*

наївним вірити описам Рікардо, адже він намагається знищити свого суперника морально і навмисно перебільшено фемінізує його зовнішність і манери, але обрана ним тактика принесла плоди – Леоніса зробила вибір на користь Рікардо.

Деякі інші елементи невольницького дискурсу Сервантеса також набувають у новелі амбівалентності. Це стосується антиісламської пропаганди, яку автор включає в текст. Вона починає переростати в критику імперської свідомості загалом, що ставить під сумнів велич Іспанської імперії. Османська імперія заснована на корупції, стверджує Мухамад. Розповідаючи про процедуру заміни одного посадовця іншим, він зауважує: «Посади, як і призначення, даються не за заслуги, а за гроші; все продається і купується» («porque no se dan allí los cargos y oficios por merecimientos, sino por dineros: todo se vende y todo se compra»). Проте Сервантес на власному досвіді мав можливість переконатися, що й Іспанська імперія потерпала від корупції та фаворитизму. Тому твердження, що скрізь і все в Османській імперії тримається на насильстві, що є свідченням недовговічності самої імперії і всього гріховного мусульманського світу, є водночас попередженням, адресованим елітам Іспанії.

Сервантес використав свій невольницький досвід для написання вершинних творів літератури, в яких осмислив феномен ув'язнення надзвичайно глибоко і запропонував модель переживання душевних втрат, завданих полонем. Безумовно, письменник у дусі часу, в якому він живе, трактує неволю як епізод світового християнського джихаду проти ісламу. На рівні сюжетів і жанру він також багато в чому слідує конвенціям доби, представляючи глобальні проблеми крізь призму любовних пригод, але й рішуче виходить за межі загальноприйнятих правил. Зокрема, свій власний полон, а також неволю своїх персонажів він бачить як ситуацію,

I. Історико-літературний процес

в якій людина бореться з долею або знаходить шляхи для самовираження. Він вчиться розрізняти відтінки культурних смислів і людських взаємин і критично ставитись до побаченого. Також варто пам'ятати, що невільницький дискурс у Сервантеса вписаний у глобальну світоглядно-естетичну зміну, спричинену переходом від Ренесансу до бароко. На прикладі своїх персонажів, що опинилися в рабстві, письменник «навчає» читачів водночас розуміти смисли універсальних явищ і ставити індивідуально-конкретне вище за абстрактно-програмове. В центрі уваги письменника – конкретний живий індивід із усією його складною інтелектуальною роботою та психологією, який навіть у неволі знаходить засоби й сили, щоб зберегти власну гідність, благородство, тверезість критичної думки, відкритість свідомості новому досвіду, і прагне перетнути кордони, накреслені гендерними, расовими й культурними перешкодами.